

A magyar zsidó színész¹⁾

Írta Sebestyén Károly dr.

író, az Országos Szépművészeti Akadémia tanára

Az antiszemitizmus elméletének tudós művelői egyértelműen vallják, hogy a zsidó faj még legkiválóbb képviselőiben sem képes fölemelkedni az intellektusnak arra a legfelső fokára, amelyet genialitásnak nevezünk. Ha rájuk cáfol a múlt vagy a jelen, akkor az elmélet emberei sima dialektikával igyekeznek elcsavarni a tényeket, vagy mind újabb tartalmat és magyarázatot adni a genialitás fogalmának, csak hogy el ne kelljen ismerniök a zsidó fajnak zseniket termelő képességét.

Azt például a legvakmerőbb elfogultság sem tagadhatja, hogy a színművészet terén a zsidó fajnak, különösen a 19. század dereka óta, elsőrendű képviselői révén elsőrendű szerep jutott. A válasz erre a tényre az, hogy a színészet nem is igazi művészet, hogy hiányzik belőle a zseni fő jellemző vonása, az eredetiség, hogy a színész csak alárendelt szolgája a drámaírónak, hogy a színészet lényege az utánzás, a valóság aprólékos részleteinek hű és pontos megfigyelése. Már pedig a zsidó erre a munkára kiválóképpen alkalmas fajának alkalmazkodó természete, a realitás rögéhez kapaszkodottsága, szolgáltsága következtében. A zsidó jó színész, mert jó komédiás az életben is; mert üldözöttsége ránevelte az alakoskodásra, valódi érzelmei elpalástolására; mert év-

¹⁾ Mutatványképpen megjelent az „Egyenlőség”-ben

ezredes szenvedései érzelmessé és minden idegen szenvedés megértésére is alkalmassá tették. De még a színészet rop-pánt széleskörű birodalmában is csak bizonyos területeken érzi szilárdnak a talajt lába alatt: a férfias erő, a nagy lendület, a hősi gesztus, a tragikus fenség, az indulatok tüzes háborgása, az emberi nagyság ábrázolása, a megrendítő pátosz nem a zsidó színész igazi terrénuma. Ez csak akkor tud hatást elérni, ha passzív szerepet játszik, vagy ha olyan alakokat ábrázol, amelyekben a hideg értelem az uralkodó vonás: raisonneur-öket, cselszövöket, vagy silány szolgál-keket, a sors megbélyegzettjeit, a földönfutó Ahasvérusokat vagy a gaz Jágókat.

A kultúrnépek színésztörténete eleven cáfolata ennek az önkényes, üres elméletnek. De sehol nem oly meggyőző, oly világos, oly megsemmisítő ez a cáfolat, mint nálunk: a magyar színművészet dicsőséges története sok szép lappal volna szegényebb, ha a magyar zsidó színészeket a szűkkeblőség, az elfogultság, az ősi gyűlölködés visszatartotta, vagy leszorította volna a színpadról. Pedig a dolog természetében rejlik, hogy ilyen törekvések fölütötték fejüket a múlt-ban és fényes nappal kísérteni járnak még a jelenben is. Hosszú időn keresztül hallgatag elvként követték az utasítást, hogy az ország első színpadát, a Nemzeti Színházat „tisztán kell tartani a zsidóktól”. És ezen az elven nem is ütöttek volna rést, ha a művészet élő szükségéi nem követelték volna a kártékony dogmának az útból való eltakarítását. Mert a művészetek ideális világában mégis csak egy szuvej-én van, hatalmasabb minden kényúrnál: a korlátolt-ságnál, a faji elfogultságnál, a népszerű áramlatoknál, még a mindenható protekciónál is. És ez az egy szuverén a tehetség. És ha oly művészeti intézményről van szó, ahol, túl az individuális művészkedésen, elsőrendű fontosságú a művészi tényezők exekutív összejátszása, teljes harmóniája, értékbeli egyenlőrangúsága is, mint pl. a Nemzeti Színház-nál: ott ezeket a tényezőket nem keresztelőlével vagy születe-tési bizonyítvány alapján, hanem a képességek és a hivatott-ság mértéke szerint válogatják össze.

Az első rést az imént említett hagyományon egy zsidó-felekezetű színész nő meghívása ütötte. Akkoriban már künn a vidéken, nagy magyar kultúrvárosokban számos zsidó színész állott a protagonistes-ek sorában. A régi opassmacherek ivadékai mint kitűnő komikusok mulattat-ták a közönséget. Világias hajlandóságú alkántorok és templomi karénekesek hátat fordítottak eddigi működésük komor, puritán székhelyéhek és önként, szívesen, boldo-San sodortatták magukat a színpad csillogó, változatos, világ felé. Jókiallású, öblöshangú, ábrándos gim-

názisták megszöktek a szülei házból és az önképzőkörből áttették szavaló művészetüket a „világot jelentő deszkákra”. Amint a magyar kultúra egyetemes fejlődésével a Színész-kedés is vesztett cigányos romantikájából és rendezett élet-pálya lett: egyre több zsidó fiút és leányt vonzott még mindig varázslatos körébe. A magyar állam által alapított és fenntartott „színitanoda”, a későbbi Országos Színművészeti Akadémia, amelynek megmérhetetlen érdemei vannak a magyar színészet nevelése és egyúttal konszolidálása körül, már első éveiben is szívesen fogadta a zsidó jelentkezőket.

Fáy Szeréna meghívását a Nemzeti Színház művész-gárdájába egyhangú helyesléssel fogadta az egész magyar sajtó és ezt a helyeslést tapsaival és szeretetével pecsételte meg a főváros lelkes közönsége. Akkoriban nem akadt olyan kicsinyes, pártos, szűkkeblű politikus, aki megróttá volna Paulay Edét, a Nemzeti Színház halhatatlan érdemű igazgatóját azért, hogy a zsidók előtt megnyitotta intézete kapuit. És sem Paulay, sem a közönség nem bánta meg ezt a tiszteletreméltó elfogulatlanságot. Hatalmas harangként csendültek meg az ifjú tragika ajkán Vörösmarty ércből vésett igéi a „Csongor és Tünde” gyönyörű mesejátékában. Széles áradással ömlött az elragadó pátoz, mint az olvasztott vas a fehérre izzított kohóban. Klasszikus nólakjaiban, Jászai Mari monumentális művészete mellett, amely szinte a kortól függetlenné teszi a perccel élő s múlásával elvesző színészmunkát, Fáy Szeréna tragikai ereje, komoly mély-sége, zengő magyarsága szintén egész értéke szerint érvényesült. Senki nálánál tisztábban, ércesebben, magyarábbul nem adott szót és hangot a magyarságnak.

Hesszu ideig ő volt az egyedüli zsidó a Nemzeti Színházban. A főváros azonban a múlt század utolsó másfél évtizedében, körülbelül az 1885-iki kiállítás idejétől, rohamosan fejlődésnek indult, épült, szépült, gyarapodott és így érezni kezdte, hogy egyetlen drámai színház nem elégi ki teljesen megmagyarosodott és kultúrigényeiben is haladó lakosságának igényeit. A millenium évében megnyílt a Vígszínház és hozott magával friss szellemet, modern színjátszó stílust, újszerű repertoárjával együtt újszerű fölfogásokat, ensemble-t és rendezést; és hozott egy sereg új színészt, akik vidéken szerzett tapasztalataik gazdag bőségével, úde talentumuk elhasználatlan teljességével, légtöbbször fiatal koruk megvesztegető varázsával csakhamar felvirágoztatták az új színházat. Az új gárdának voltak fel-tűnő tehetségű tagjai, akiket tehetségük súlya és tartalmas színe és karaktere egyenesen a Nemzeti Színház felé utalt.. Csak az első kedvező alkalmat kellett megvárniok, hogy

megváltván első fővárosi szereplésük kedves és művészi ott-hónától, az első színpadon nyerjék meg minden magyar színész elismertetésének legfőbb hivatalos formáját, a Nemzeti Színház tagságát, így kerül a Vígszínházból a Nemzeti Színházba Gál Gyula és Beregi Oszkár, egy időre Fenyvesi Kmil. A Magyar Színházból Rózsahegy Kálmán, Kolozsvárról Ivánfi Jenő.

Gál Gyula emberábrázolásának sokoldalúsága, igazsága és mélysége a Nemzeti Színháznak mind mai napig dísz és gazdagsága. Gál Gyula rajongva csügg hivatásának légi-ideálisabb javain. Egyre tanul, dolgozik, fárad önmaga tökéletesítésén. Valahányszor színháza új föladat elé állítja, – akár a hatalmas Fafstaffról, akár egy kis epizód szerepről van szó, – mindig élűiről kezdi egész mesterségét és oly szorgalommal, lelkiismeretességgel, szerető aprólékossággal dolgozik rajta, mintha ez volna első szerepe. A nagy művész olyan naív a világi dolgokban, amelyek művészete körén kívül esnek: intrikában, reklámban, haszonlesésben, mint egy nagy gyermek. Megindító szerénységgel beszél sikereiről és irigység nélkül való elismeréssel és melegséggel társai minden diadaláról. Fanatikusa a magyarságnak, amelynek erős és hitvalló ígét nemzetiségi vidékeken is az élőszo és a zseniális művészet erejével hirdette. Kitűnő professzora a fiatal színésznemzedéknek, amely hivatása megbecsülését, az élet komoly fölfogását, a színművészet nemzeti küldetésének sulvát már az iskolában megtanulta mesterétől.

Beregi Oszkár tehetsége, jelleme, ehhez képest életfölfogása is egészen más természetű. Ez a művész hasonlít a reneszánsz boldog korszakának szülötteihez. Elötte egy szentség van: a művészet. A *l'art pour l'art* jelszava egész terjedelmében és mélységében megteljesedett rajta. Nála minden csak eszköz művészi ideáljai megvalósítására. Zengő orgánuma, tökéletesé kiépített beszédtechnikája, sok elméleti gondolkodása és tanulmánya, sok dús természeti adománya mind csak arra való, hogy velük mennél hatásosabban szolgálja artistikus céljait, így éltek valamikor a Cinquecento festői és szobrászai, ötvösei és múiparosai, elzárkózva műhelyükbe és az élettől elvonatkozott gondolatvilágukba. Csoda-e, hogy e művészek, ha az élet aztán zordonul bekopogtatott a műhelyen, nem találták meg mindig a vendég fogadására a legalkalmasabb szölamot, modort és stílust-

Rózsahegy Kálmán színészi östehetség. Benne megvan az a szívderítő vis comica, amelyet oly soká hiába keresünk; az a feszültséget oldó, jótékony, áldásos vidámság, amelynek kelyhében nincs a keserűségnek, még a fanyarságsem cseppnyi alja. Színtiszta aranykedély ez, a jókedv-

nek, a széles és szabad kacagásnak, a pazar és elmés mókának aranykelyhe. Csak itt-ott csillan meg az érzelmesség, az elérzékenyülés sötétebb gyöngyszeme a drága serlegben: de gyöngyszem az is. Egyformán nagy, ha Lear nehézkedvű bolondját, vagy ha a Vízkereszt harsányan kacagó tréfamestere-t játszsza. Bölcs a bolondságban, mikor a pusztai fenyér megtévelyodott királyát igyekszik vigasztalni és elszórakoztatni; és bolond a bölcseségben, mikor az „Ahogy tetszik” Próbakövének elmésségeit csavarja el. Egyformán nagy és igaz Shakespeareben és Moliéreből. Legnagyobb és legigazibb magyar alakjaiban. Volt-e valaha magyarabb megszólaltatója Peti cigánynak és Barács Matyinak a magyar színpadokon, mint Rózsahegyi Kálmán? Ki merné elvitatni ettől a gyökeresen magyar színésztől, hogy nemzeti színművésztünk legkiemelkedőbb képviselői között tartsák számon és ilyenül becsüljék meg?

Ivánfi Jenő a legműveltebb, a legtanultabb és gondolatokban, tervekben, új és újító eszmékben leggazdagabb magyar színész. Önálló művészi alkotásain a nemes becsvágynak, a tudós elmélyedésnek, az avatott műgondnak fénye csillog. Shylockja a külföld világhírű színészeinek alakítása mellett áll és átérésben, átértésben, átélésben alighanem fölöttük, – az egy Schildkraut kivételével. III. Richárdja, Macbeth-je, Tartuffe-je egymás rokonai, sőt testvérei nagyvonalúságban, monumentalításban, amelyből azonban nem hiányzik a legapróbb részletnek szeretettel teljes kidolgozottsága sem. Ivánfi főjelentősége mégis rendezői és színházpolitikai tevékenységében tetőződik: ő a klasszikus irány oszlopa a Nemzeti Színházban. Nemcsak a klasszicizmusé, hanem a romanticizmusé is. Eleme az ex asse irodalmi, költői és művészi dráma, amely távol áll a nap üzleti hajszáitól, gondosan elkerüli a tömeghatás országútját és külön ideálok felé új utakat tör. Ez az igazi alkotó művészet a rendezésben. Buzgó törekvéseinek köszönhetjük a Nemzeti Színház utolsó korszakának legjelentősebb sikereit. Ezen a színpadon játszott Delli Emma is, egyike a legérdekesebb és legegységesebb emberábrázolóknak, amíg férje, Török Lajos, a világi hírnév orvosprofesszor, el nem szólította ettől a hivatástól. Delli Emma néhány finoman rajzolt, pasztellszerű képet hagyott hátra emlékezetünkben, amelyet onnan a feledés sohasem fog kitörölni. Mindig az élő életet, a meggyőző igazságot adta és valami olyan értéket is, amit a színésztől ritkán kapunk: szerepén, szerepe szavain, gesztusain, mozdulatain túl az ő tulajdon kedves és varázsos egyéniségét, egy olyan plus-t, amelyet a legnagyobb klasszikus vagy a legönérzetesebb szerző is hálás köszönettel fogadhatott.

Tüzetesen itt csak a Nemzeti Színház zsidó felekezetű színészeiről szólhatunk, mert elsőül azt a tételt akartuk igazolni, hogy felekezetünk gazdag részzsel járult hozzá nemzeti színművészetünk fejlődéséhez, belső tartalmának gyarapodásához, színvonala emelkedéséhez, szelleme elmélyítéséhez. De ezen a kereten kívül még bőségesen találjuk zsidó feleinket a magyar színészet elsősorban művelőinek sorában. – A Vígszínház személyzetéből egész sor szolgált rá az igazak elismerésére, a lelkesedek tapsára. Hogy ez a műintézet a magyar színjátszásnak sui generis otthona lett, jelentőségben, tekintélyben, már-már hagyományok dől-gában is a Nemzeti Színházzal egy sorban álló, azt Faludiék dologhozértésén és áldozatkészségén kívül nem csekély mértékben köszönhetik Szilágyi Vilmos szakavatottságának és Jób Dániel finom ízlésének és leleményének.

Egészen külön klasszist képvisel a fiatal magyar színészetben Törzs Jenő, akinek színjátszó zsenije még mindig fejlődőben van. Néha az a benyomásunk róla, mintha ezen a téren mindent tudna, ami csak tudható s mindent egyformán jól. Szerencsére nincs így. Törzs akkor igazán nagy, mikor emberi jellemével kongruens alakokat kell ábrázolnia. Mikor passzív, némán tűrő, önmeztagadó, szenvedéseivel megrendítő vértanút játszhatik. Innen van példátlan sikere a Sasfiókkal. Soha el nem feledhető élményünk marad, amit az „Élő halott”-ban, a „Félkegyelmű”-ben láttunk tőle. Egy fiatal, magyar szerzőnek, Villányi Andornak, hamar letűnt drámájából mint soha el nem tűnhető emlék él bennünk egy szerencsétlen, nyomorult, szerelmes zsidófiú alakjának emléke. Eképpen Törzs Jenő művészegyénisége mintha igazolná azt a föltevést, amelyről bevezető sorában szólottunk: hogy fajunk a színészkedés körében is a passzivitás ábrázolására a legalkalmasabb. Ugyanezt a telt látszik bizonyítani a fényestehetségű Forgács Rózsi is, aki minden emberi és asszonyi kinszenvedésnek oly ékes-szólo kifejezője a színpadon.

De az egyes eseteknek nincs bizonyító erejük ott, ahol más természetű jelenségek más következtetések levonását követelik. A zsidó színész a magyar művelődés történetében sem egyfajtajú és egyszínű. Van közte hős és van intrikus; van, aki királyi koronát és palástot hord, van aki koldusrongyokban jár; van Wotan és Hans Sachs, Madarász Henrik és Thüringia örgrófja. Köztük ékeskedett Név Dávid, a fejedelmi énekes, akinek hangja sima volt, mint a bársony és erős, mint az acél és zengő, mint a tuba; köztük ragyog mindnyájunk büszkesége, Rózsa Lajos, a mesterek mestere, akit a tömeg tomboló lelkesedése köszönt, valahányszor a babért fejére illesztik Nürnberg ünneplő mezején; köztük siratjuk a korán elköltözött Erdős Richárdot, a kedves és

tehetséges bohémet és a harc mezején elesett Bihar Sándort, drága tanítványomat, akinek a legkomorabb kritika is ragyogó művész jövőt jósolt. Van köztük könnyű és csapodár énekes madár; van, akit babér ékesít, polgári tisztesség és jólét övez, van, aki faluról-falura jár ínségben, éhesen, szellős rongyokban, de holtig hű és kitartó lelkesedései a maga választotta pálya iránt. És valamennyi magyar. Szívvel-lélekkal az. Szegény és alázatos fia ennek a népnek, terjesztője nemzeti nyelvének, buzgó ápolója kultúrájának, hálás azért, amit nemzetétől nyert azzal, hogy magyarnak született és hálára nem számító azért, amit népi javaink érdekében a színpadon vagy kívül szól és cselekszik.

